

**ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ /
ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ Θαλάσσιος
Χωροταξικός Σχεδιασμός –
Ευρώπη και Ελλάδα, του
Λουδοβίκου Βασενχόβεν,
Πανεπιστημιακές Εκδόσεις
Κρήτης, Ηράκλειο 2017
(σελ. 375)**

Καλιόπη Σαπουντζάκη,

Καθηγήτρια Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο,
sapountzaki@hua.gr

Αν εξαιρέσουμε όσους από επάγγελμα ή χόμπι ασχολούνται με καταδύσεις, το ευρύ κοινό δύσκολα αντιλαμβάνεται τις θάλασσες ως τρισδιάστατο χώρο, υποδοχέα ανθρώπινων δραστηριοτήτων και αντικείμενο ελέγχου και ρύθμισης. Ιστορικά, οι φυσικοί περιορισμοί πρόσβασης, κατοίκησης και ιδιοκτησίας του θαλάσσιου χώρου και η μερική μόνο οπτική αντίληψή του εξηγούν την “ελλειπτική εικόνα” της θάλασσας για ανθρώπους και κοινωνίες: μια επιφάνεια αέναα κινούμενη, που αν και μετασχηματίζεται από εμπόδιο σε δίαυλο επικοινωνίας, δεν περπατιέται (μόνο διαπλέεται), δεν ιδιοποιείται και δύσκολα γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης. Αν και πολλά άλλαξαν πρόσφατα σε σχέση κυρίως με την εκμετάλλευση των θαλασσών το κενό γνώσης παραμένει.

Ακόμη και σήμερα, η άγνοια για το θαλάσσιο χώρο (ΘΧ) δεν χαρακτηρίζει μόνο το ευρύ κοινό, αλλά και ειδικούς επιστήμονες του χώρου, όπως γεωγράφους, πολεοδόμους, χωροτάκτες, ακτομηχανικούς, πολλοί από τους οποίους μάλιστα αναμένεται να εμπλακούν ή επηρεάσουν το θαλάσσιο Χωροταξικό Σχεδιασμό (ΘΧΣ) που θα δρομολογηθεί τα επόμενα χρόνια και στην Ελλάδα, μετά την ενσωμάτωση της Οδηγίας 2014/89/ΕΕ Περί θεσπίσεως Πλαισίου για το ΘΧΣ στην ελληνική νομοθεσία (Ν. 4546/12.6.2018).

Με πλήρη επίγνωση αυτού του κενού γνώσης, ο συγγραφέας της πρώτης ελληνικής μονογραφίας με αντικείμενο το ΘΧΣ αφιερώνει τα τρία πρώτα από τα δέκα κεφάλαια (1, 2 και 3) στη γνωριμία μας με το θαλάσσιο χώρο γενικά αλλά και εστιασμένα στην Ευρώπη και την Ελλάδα (από φυσικο-γεωγραφική, βιο-γεωγραφική και άποψη χρήσεων). Εκτός από την ανάλυση της ταυτότητας του ΘΧ, η θεματική διάρθρωση του βιβλίου περιλαμβάνει ενότητες θεωρητικού προβληματισμού για τη Χωροταξία, τη Διαχείριση Παράκτιας Ζώνης και τη Θαλάσσια Χωροταξία, ανάλυσης του σχετικού πλαισίου θεσμών και Πολιτικής σε διεθνές και επίπεδο ΕΕ και παρουσίασης της διεθνούς, ευρωπαϊκής και ελληνικής εμπειρίας ρύθμισης του ΘΧ, αξιοποιώντας παραδείγματα περιφερειακών θαλασσών, εθνικών εγχειρημάτων ΘΧΣ σε χωρικά ύδατα και Αποκλειστικές Οικονομικές Ζώνες (ΑΟΖ) αλλά και τοπικών προγραμμάτων θαλάσσιας διαχείρισης. Το τελευταίο κεφάλαιο συνθέτει και συνοψίζει την πορεία γένεσης του ΘΧΣ, τις ευκαιρίες και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει, τα ανοικτά ερωτήματα και τις αντιφάσεις που καλείται να επιλύσει. Ο συγγραφέας εκφράζει την προσδοκία του για την ενεργοποίηση και εφαρμογή ΘΧΣ στην Ελλάδα σε αντιστοιχία με τη μακρά θαλασσινή ιστορία της χώρας και τη στενή σχέση της ελληνικής κοινωνίας, οικονομίας και πολιτισμού με τις εγγύς και μακρινές θάλασσες.

Ειδικότερα, στα πρώτα κεφάλαια αναγνώρισης του ΘΧ, το βιβλίο επικεντρώνεται στα χαρακτηριστικά των θαλασσών που διαμορφώνουν την ιδιαίτερη χωρική τους ταυτότητα, δηλαδή τα

έμβια-αβιοτικά χαρακτηριστικά και τις ανθρωπογενείς χρήσεις τους. Ο αναγνώστης μαθαίνει για τις γεωμορφολογικές ζώνες των θαλασσών, τη θερμοκρασία του ωκεάνιου νερού, το ρόλο του παγκόσμιου ωκεανού ως θερμο-ρυθμιστή του κλίματος, την αλατότητα των υδάτων, τους ανέμους, τα αέρια και θαλάσσια ρεύματα, τη συμβολή των ωκεανών στο μετριασμό της Κλιματικής Αλλαγής. Πληροφορείται επίσης για τις θέσεις, κινητικότητα και διαχρονικές μεταβολές θαλάσσιων οργανισμών, τροφικών αλυσίδων, οικοτόπων και του θαλάσσιου περιβάλλοντος εν γένει. Η χωρική ταυτότητα των θαλασσών συμπληρώνεται με παρουσίαση των ανθρωποκεντρικού ενδιαφέροντος δραστηριοτήτων τους: αλιεία, αλιευτικά πεδία και υδατοκαλλιέργειες, θαλάσσιες μεταφορές και διάδρομοι ναυσιπλοίας, λιμενικές εγκαταστάσεις και ναυπηγική δραστηριότητα, παραγωγή ενέργειας (αιολική και παλιρροϊκή), μεταφορά ενεργειακών πόρων, υποβρύχια καλώδια τηλεπικοινωνιών και ηλεκτρικής ενέργειας, αναψυχή, τουρισμός (θαλάσσιος και παράκτιος), μαρίνες και παράκτιες οικιστικές χρήσεις, εξόρυξη υδρογονανθράκων και άλλων υλικών, προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος και θαλάσσια πάρκα, έρευνα ενάλιων αρχαιοτήτων, πεδία βολής και στρατιωτικές εγκαταστάσεις. Έτσι, ο συγγραφέας αποτυπώνει τη φυσική γεωγραφία, βιογεωγραφία, ανθρωπογεωγραφία και οικονομική γεωγραφία των έξι θαλασσών της Ευρώπης (Αρκτικός Ωκεανός, ΒΑ Ατλαντικός, Βόρεια Θάλασσα, Βαλτική, Μαύρη Θάλασσα και Μεσόγειος) και των ακτών της καθώς και των νησιωτικών περιφερειών της Ελλάδας (Ιόνια Νησιά, Βόρειο Αιγαίο, Νότιο Αιγαίο, Κρήτη). Συνολικά, ο αναγνώστης αποκτά μια συνοπτική αλλά σφαιρική εικόνα για τον Ευρωπαϊκό ΘΧ: πολυσύνθετος, με εσωτερικές διαφοροποιήσεις, ανταγωνισμούς και συγκρούσεις δραστηριοτήτων, θέσεις και περιοχές ρύπανσης και υποβάθμισης αλλά και αναδυόμενες προσπάθειες προστασίας και ρύθμισης ανταγωνιστικών χρήσεων. Το πρώτο μέρος ως αναγνωριστικό του ΘΧ, έχει αυτονομία, ταυτόχρονα όμως αποτελεί υπόβαθρο για όσα ακολουθούν: το αντικείμενο και τη χρησιμότητα του ΘΧΣ, τη θεωρία, τους θεσμούς, τη διαδικασία και την εμπειρία εφαρμογής του.

Στα θεωρητικά κεφάλαια 4 και 5 αναπτύσσονται θεωρητικά ζητήματα της θαλάσσιας χωροταξίας (με τη διαχείριση ακτών να αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της) και της σχέσης της με την χερσαία, όπως:

- Το αντικείμενο προστασίας θαλάσσιων και παράκτιων οικοτόπων (τι αξίζει να προστατευτεί και γιατί) και τα σχετικά κριτήρια.
- Οι πιέσεις που δέχεται η παράκτια ζώνη και το περιεχόμενο της ολοκληρωμένης διαχείρισής της (ΟΔΠΖ).
- Η φύση των συγκρούσεων δραστηριοτήτων στο θαλάσσιο και παράκτιο χώρο.
- Οι απειλές και τα προβλήματα του θαλάσσιου χώρου όπως υπεραλίευση, ευτροφισμός, ρύπανση από χερσαίες δραστηριότητες κλπ.
- Το περιεχόμενο των μέτρων προστασίας των θαλάσσιων/παράκτιων οικοτόπων (π.χ. μέτρα περιορισμού της αλιείας σχετικά με τα είδη εμπορικών ψαριών, τα δίχτυα, τις αλιευτικές περιοχές, τα βάρη, τις εποχές αλίευσης).
- Η έννοια της νησιωτικότητας και η σχέση της με τη γεωγραφική απομόνωση, εξάρτηση, περιφερειακότητα, άνιση ανάπτυξη και ερήμωση.
- Το περιεχόμενο της θαλάσσιας οικονομίας και η έννοια των θαλάσσιων αξόνων ανάπτυξης.
- Η έννοια και ο προσδιορισμός της «καταλληλότητας θέσης» για κάθε θαλάσσια δραστηριότητα.
- Το υποκείμενο, αντικείμενο, στόχοι, όργανα και θεσμικός χαρακτήρας (επιτακτικός ή καθοδηγητικός) του ΘΧΣ σε αντιδιαστολή με το χερσαίο.
- Το περιεχόμενο των ΘΧ Σχεδίων, η διαδικασία εκπόνησης τους και οι αρχές του ΘΧΣ.

Ο συγγραφέας διαπιστώνει ομοιότητες αλλά και σημαντικές διαφορές μεταξύ χερσαίου και θαλάσσιου ΧΣ, που επιβεβαιώνονται

τόσο σε επίπεδο (διεθνούς και ευρωπαϊκού) θεσμικού πλαισίου και πολιτικών (κεφάλαια 6, 7) όσο και στα εμπειρικά εγχειρήματα διαχείρισης θαλασσών (κεφάλαια 8, 9). Χαρακτηριστική διαφορά είναι οι περιφέρειες στο θαλάσσιο χώρο που δεν σχετίζονται με τα εθνικά κράτη και τις διαδικασίες διοικητικής περιφερειοποίησης. Προσδιορίζονται αρχικά με φυσικο-γεωγραφικά και ωκεανογραφικά κριτήρια και αποκτούν πολιτικο-θεσμική υπόσταση εκ των υστέρων με διεθνείς/διακρατικές συμβάσεις προστασίας/διακυβέρνησής τους. Επιπλέον, το κέντρο βάρους των εξουσιών για την άσκηση ΘΧΣ μετατίθεται σε υπερεθνικά σχήματα συνεργασίας και διακρατικές συμφωνίες αν και οι απαιτήσεις συντονισμού μεταξύ εθνικών, περιφερειακών και τοπικών αρχών δεν παύουν να ισχύουν. Η ρύθμιση των χρήσεων των θαλασσών δεν επηρεάζεται από τον παράγοντα της ιδιωτικής ιδιοκτησίας (ακόμη τουλάχιστον!), αλλά από την κατανομή κρατικών κυριαρχικών δικαιωμάτων σε θαλάσσιες ζώνες (π.χ. ΑΟΖ, υφαλοκρηπίδα) σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο των θαλασσών. Ακόμη, η οικονομική ανάπτυξη των θαλασσών δεν αφορά ασφαλώς τις ίδιες αλλά την οικονομική ζωή και ευημερία κοινωνιών στο χερσαίο χώρο, όχι απαραίτητα σε γειτνίαση με αυτές. Πρόκειται για την επιβεβαίωση της δυσάρεστης αλήθειας ότι οι θάλασσες αντιμετωπίστηκαν σαν ευκαιρία προέκτασης της ξηράς ως πεδίου οικονομικής εκμετάλλευσης. Επιπρόσθετα, η οικο-συστημική προσέγγιση για την προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος είναι περισσότερο επιτακτική απ' ό,τι για το χερσαίο. Τέλος, η ετερογένεια συμφερόντων (τομεακή, γεωγραφική και πολιτικο-οικονομικής ισχύος) και η ένταση των συγκρούσεων στις θάλασσες καθιστά περισσότερο αναγκαία στις θάλασσες τη στρατηγική χωρικής διακυβέρνησης.

Προκειμένου να τεκμηριωθεί η πορεία γένεσης του ΘΧΣ και η σημερινή του υπόσταση στην Ευρώπη, το βιβλίο επεκτείνεται σε όλους τους διεθνείς θεσμούς και τις ευρωπαϊκές πολιτικές που ο συγγραφέας θεωρεί ότι τον επηρέασαν: περί συνοχής, χωροταξίας, βιώσιμης ανάπτυξης και προστασίας του περιβάλλοντος. Προκειμένου να στοιχειοθετηθούν μηνύματα από την εφαρμογή του,

τα παραδείγματα που παρουσιάζονται δεν περιορίζονται στα διακρατικά εγχειρήματα που αφορούν στις έξι θάλασσες της Ευρώπης. Εκτός από τη μη θαλάσσια μακρο-περιφέρεια της Λεκάνης του Δούναβη, ο συγγραφέας επεκτείνεται στις εθνικές εμπειρίες ΘΧΣ της Αυστραλίας και των ΗΠΑ, της Ολλανδίας, Γερμανίας, Σουηδίας, Βελγίου, Γαλλίας, Πορτογαλίας και Ηνωμένου Βασιλείου (ΗΒ) και σε τέσσερεις ακόμη περιπτώσεις τοπικών προγραμμάτων θαλάσσιας διαχείρισης στο ΗΒ.

Ο πλούτος των πηγών και παραπομπών που αξιοποιούνται εντυπωσιάζει: Αναφορές σε επιστημονικά βιβλία και περιοδικά σχετικά με τη Γεωγραφία, Γεωλογία και Ωκεανογραφία, το Διεθνές Δίκαιο, τη Γεωπολιτική, Πολεοδομία-Χωροταξία, Οικολογία και το Περιβάλλον, αναφορές σε σχετικά ερευνητικά προγράμματα, τον ημερήσιο τύπο (έντυπο και ηλεκτρονικό), ιστοσελίδες διεθνών συνθηκών και διακρατικών σχημάτων συνεργασίας, δικτυακούς τόπους ευρωπαϊκών και ελληνικών φορέων για το περιβάλλον, τις μεταφορές, την αλιεία, ενέργεια, υποθαλάσσια εξόρυξη, τον τουρισμό, ιστοσελίδες ΜΚΟ και τέλος αναφορές σε κείμενα της ελληνικής και διεθνούς λογοτεχνίας που οριοθετούν τα κεφάλαια και τα γεφυρώνουν ταυτόχρονα, ανακαλώντας θαλασσινούς ήρωες και θαλασσινές ανθρώπινες εμπειρίες.

Ο συγγραφέας αναγνωρίζει την αξία και χρησιμότητα του ΘΧΣ και εύχεται την προώθησή του για την ορθολογική χωροθέτηση θαλάσσιων δραστηριοτήτων, τη διαχείριση των θαλάσσιων πόρων, τη ρύθμιση και διαιτησία ανάμεσα σε ανταγωνιστικές πιέσεις, αλλά και ως προστάτη της κληρονομιάς του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Από την άλλη πλευρά “βλέπει” τα εμπόδια και τις αντιφάσεις που συνδέονται με την εφαρμογή του και διατυπώνει με ρητό ή έμμεσο τρόπο ερωτήματα για τις προοπτικές του: Ποιοι είναι οι πραγματικοί λόγοι προώθησης ΑΟΖ και πως συμβιβάζεται η κοινοκτημοσύνη του ΘΧ με την ιδιωτική εκμετάλλευση των πόρων του βυθού; Υπάρχει κίνδυνος συγκαλυμμένης μετατροπής της δημόσιας θαλάσσιας ιδιοκτησίας σε

ιδιωτική; Οι ΑΟΖ που περιορίζουν τις ανοιχτές θάλασσες ενισχύουν ή αποδυναμώνουν την προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος; Ποιοι είναι κατά προτεραιότητα, οι πραγματικοί λόγοι προώθησης του ΘΧΣ από την ΕΕ, η ιδιωτική οικονομική εκμετάλλευση των θαλασσών, η επιδίωξη εδαφικής συνοχής στην ΕΕ, ή η προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος; Η ζωνοποίηση (zoning) των θαλασσών, ως βασικό εργαλείο του ΘΧΣ, πως συμβιβάζεται με τα θαλάσσια ρεύματα, τη διασπορά ρυπαντικών ουσιών και ιζημάτων, κινητικότητα ιχθυοπληθυσμών, προστασία θαλάσσιων οικοτόπων με οικοσυστημική προσέγγιση; Πως μπορεί η θαλάσσια διακυβέρνηση να επιλύσει ζητήματα αντιπαράθεσης συμφερόντων άνισης ισχύος, όπως μεταξύ μιας κοινότητας ψαράδων και μιας διεθνικής εταιρείας εξόρυξης υδρογονανθράκων; Από την άλλη πλευρά, τι μπορεί να επιφέρει η παραπέρα ανάπτυξη των θαλάσσιων δραστηριοτήτων χωρίς ρυθμιστικούς κανόνες;

Συνολικά το βιβλίο, αποτελεί ακαδημαϊκό σύγγραμμα με πολλαπλή συνεισφορά στην ελληνική επιστημονική βιβλιογραφία. Εισάγει ένα νέο επιστημονικό πεδίο και ένα νέο πεδίο πολιτικής πρακτικής. Η τοποθέτηση του νεοφερμένου πεδίου της θαλάσσιας χωροταξίας στο χάρτη των επιστημονικών αντικειμένων και των πεδίων πολιτικής γίνεται με επιστημολογική συνέπεια και συστηματικότητα, αναγνώριση δηλαδή της στενής σχέσης και διεπαφής του νέου πεδίου με παλιότερα. Με αξιοθαύμαστη πολυσυλλεκτικότητα, ο συγγραφέας αντλεί, παραθέτει και συγκολλάει τις ελάχιστα προαπαιτούμενες γνώσεις και πληροφορίες από τα εφαπτόμενα ή διασυνδεόμενα πεδία για να στοιχειοθετήσει την πρώτη γνωριμία των επίδοξων χωροτακτών της θάλασσας με το αντικείμενό τους. Το βιβλίο απευθύνεται σε μια πλειάδα επιστημόνων από πολεοδόμους-χωροτάκτες και γεωγράφους, μέχρι πολιτικούς επιστήμονες και ακτομηχανικούς, εκτιμώντας ότι όλοι συμβάλλουν στο αντικείμενο του ΘΧΣ ή/και μπορούν να εξειδικευτούν σε αυτό. Στις πολλές συνεισφορές του συγγράμματος θα πρέπει να συμπεριληφθεί η ομπρέλα των ερωτημάτων που ανοίγει ο συγγραφέας καλώντας για προβληματισμό, έρευνα και δημοσιεύσεις νέους επιστήμονες και

ερευνητές.

Η συντάκτρια αυτής της βιβλιοπαρουσίασης εκφράζει την ευχή για δεύτερη έκδοση του βιβλίου αυτή τη φορά με χάρτες, διαγράμματα και άλλο εποπτικό υλικό που θα συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση του περίπλοκου θαλάσσιου χώρου, που συνιστά φυσική κληρονομιά και περιβαλλοντική υπηρεσία ανυπολόγιστης αξίας αλλά και πεδίο διεκδίκησης, ανταγωνισμών και διατησίας.
